

10. ETIKA I POLITIKA

Aleksandra Leković*

Sažetak: Osnovni zadatak crnogorskog društva jeste stalno unapređenje i uključivanje u evropske i globalne razvojne tehnološke standarde, radi aktivnog praćenja dinamike procesa koji su od značaja za obrazovanje i naučna istraživanja, a u cilju postepenog inkorporiranja i usvajanja novih vrijedonosnih okvira radi ostvarivanja principa supsidijarnosti koji jeste u bliskoj korelaciji sa pojmovima funkcionalne podjele moći, decentralizacije i regionalizacije.

Ciljevi koje treba ostvariti za dugoročni period od pedeset godina jesu: kreiranje inovativnih i istraživačkih strategija sa etičkim kodeksima u lokalnim samoupravama (Glavni grad, Prijestonica i 19 opština) kao osnove novih razvojnih politika i njegove dalje integrisanosti u kompleksnije evropske strukture (organizacije, savezi i drugo); lokalni menadžment koji bi trebalo da stvori zajedničke lokalne „istraživačke office” i izgradi komunikacioni sistem sa evropskim državama radi stvaranja zajedničkih razvojnih i planskih projekata sa predviđenim budžetima; donošenje i sprovođenje odluke u skladu sa takozvanim principom „pet D” koji obuhvata vrijednosti koje su zastupljene počev od lokalnog, nacionalnog, državnog, regionalnog, globalnog i globalizacijskog nivoa: decentralizacija, deetatizacija, demokratizacija, deregulacija i depolitizacija. Posebno treba izdvojiti proces decentralizacije koji dominira u državama članicama Evropske unije, a vrijednost koja je od značaja za pomenuti proces jeste moralna autonomija.

Na kraju, pluralistička koncepcija politike je jako važna i stvara se u gradovima koji će za pedeset godina dostići visok stepen razvoja i integrisanosti, ukoliko njihove baze i dalje budu predstavljale simbiozu tradicionalnih i savremenih evropskih, a ujedno univerzalnih vrijednosti, u kojima će građani kao „moralni pojedinci” nastaviti da afirmišu posebnu ulogu svojih lokalnih zajednica, kako bi gradovi dobili posebnu odgovornost u razvijanju saradnje sa drugim evropskim gradovima i regijama.

Ključne riječi: *društvo globalizacije, demokratizacija, decentralizacija, deetatizacija, deregulacija, depolitizacija, društvena odgovornost, sistem vrijednosti, „razumski političari”, međunarodni prlamentarizam, lokalna samouprava, princip supsidijarnosti, inovativne i istraživačke strategije sa etičkim kodeksima, moralna autonomija, pluralistička koncepcija politike, evropske integracije*

---

* Mr Aleksandra Leković, Skupština Crne Gore, Podgorica

Abstract: The main task of Montenegrin society is to continuously improve and engage in European and global development technological standards in order to actively follow up on dynamics of processes which are important for education and scientific researches, aiming at gradual incorporating and adopting new values of frameworks for implementing subsidiarity principle, which is indeed closely correlated with terms of functional division of power, decentralisation and regionalisation.

The goals to be achieved in a long-term period of fifty years are: create innovative and research strategies with ethical codes in local self-governments (Capital City, Old Capital City and 19 municipalities) as a bases for new development policies and their further integration into a more complex European structure (organizations, associations, etc.); local management, which should create common local „research office” and build a system of communication with European countries in order to create joint development and planning projects with envisaged budgets; make and implement decision in line with the so-called „pet D” principle, which includes values which are present at local, national, state, regional, global and globalization levels: decentralization, deetatisation, democratization, deregulation and depolitisation. A special emphasis should be placed on the decentralization process which dominates in the European Union member states, and the value which is important for the said process is moral autonomy.

Finally, pluralist concept of policy is very important and is created in towns, which will reach high level of development and integration in fifty years if their bases still represent a symbiosis of traditional and modern European, and universal values as well, where citizens, as „moral individuals”, will continue to affirm special roles of their local communities to make sure that town are delegated specific responsibilities in developing cooperation with other European town and regions.

Key words: *society of globalisation, democratization, decentralization, deregulation, depolitization, social responsibility, system of values, „reasonable politicians”, internationa parlamentarism, local selfgovernment, principle of subsidiarity, innovative and research strategies including ethical codecs, moral autonomy, pluralistic concept of politics, european integration*

10. 1. UVOD

Kultura i način života svakog vremenskog perioda razvija se pod prevlašću one vrijednosti koja jeste „najviše dobro”, zvijezda vodilja, čovjeka tog vremena. Najbolji način poimanja života čovjeka bilo bi znanje o tome šta zapravo „dobro” jeste i šta je dobro za bića čovječanstva.

Postavlja se pitanje da li današnji čovjek-građanin društva globalizacije uspijeva da se vodi osnovnim moralnim načelima svog zavičaja, kraja, sredine, opštine, grada kome pripada, ili je prepušten nadnacionalnim, višim, geopolitički „rasprostranjenijim” vrijednostima XXI vijeka, u kome bi zbog „novih” procesa približavanja, pridruživanja, odnos etike i politike trebalo da dà snažan pečat svim onim predstavnicima građana koji lobiraju na nacionalnom, nadnacionalnom, evropskom, svjetskom i globalnom nivou.

Opšte Mekintajerovo neoaristotelovsko pitanje, koje se zasniva na skupu vrlina, „šta je smisao života”, možemo izjednačiti sa problemom istraživanja: „Koje vrijednosti prevladavaju i predstavljaju „vezu” ili „kopču” između etike i politike u današnjem

sistemu vrijednosti crnogorskog društva i države, koje je na putu rješavanja tri najvažnija strateška cilja: evropske i evroatlantske integracije i regionalnih inicijativa?”

Mekintajerov odgovor bi bio: „da oni građani koji postavljaju ovo pitanje misle o svom mjestu u životu, u kome su emotivno vezani za one koji ih okružuju, u kome je njihovo djelo izraz njihove prirode, i u kome se individualna dobra povezuju sa nekim širim projektom, koji je počeo prije njihovog života i koji će ostati posle njega”.¹ Stoga, integracija je neophodan proces, i s tim u vezi, vrijedonosni sistemi jednog društva, države, moraju osjetiti promjene i pokušati da postepeno inkorporiraju one vrijednosti koje su najbliže društvu.

10. 2. ETIKA I POLITIKA

Postavlja se pitanje: Koji su to kriterijumi na kojima će najdominantnije vrijednosti XXI vijeka počivati?

Nezaobilazni kriterijumi su oni koji počivaju na teoriji vrlina starogrčkih filozofa koji su podarili shvatanja o trima kategorijama vrlina: vrline koje podstiču: demokratija, oligarhija, tiranija i timokratija; specifične „kardinalne” (glavne) vrline: hrabrost, umjerenost, mudrost i pravednost; i kao treće vrednovali su tipove karaktera: od čovjeka moralne duše do moralnog čudovišta. Pomenute vrline jesu osnov za razvoj svakog demokratskog društva koje se razvija da bude uključeno u evropske i globalne razvojne i tehnološke standarde i tokove, u cilju aktivnog praćenja dinamike procesa koji su od značaja za ulaganje u obrazovanje i naučna istraživanja. Demokratsko društvo se razvija zahvaljujući slobodi ličnog djelovanja i uređenja načina života, koja se postepeno povećavala kroz vjekove, sa razvojem ideala građanskog društva, slobode mišljenja, smanjivanjem nepremostivosti klasnih razlika i tradicionalnog poimanja stvarnosti, slobodnim razvojem prirodnih sposobnosti. Promjene socijalnih struktura i društvenih uređenja imaju uvijek za posljedicu neke nove oblike privatnog i javnog života. Socijalna svijest savremenog čovjeka počela je da se vezuje u jedan veliki okean pokreta i organizacija ideja, koje su hiljadama godina živjele u ljudskom duhu, a koje su svoje spasenje pronašle u borbi za slobodom misli i izražavanja i kreiranja.

Crnogorsko društvo i država se nalaze na raskrsnici evropskih i svjetskih puteva koji se sve više i više otvaraju u pravom smjeru. Mnogi će postaviti pitanje: „Koji je to pravi smjer?” i u vezi sa tim, neophodno je postaviti ciljeve koje treba slijediti i ostvarivati za unaprijed definisani vremenski period.

Pravi smjer jeste poštovanje univerzalnog moralnog zakona kao osnove svakog demokratskog društva i koji od „nas zahtijeva samo to da drugima ne činimo to što bismo voljeli da oni ne čine nama”. Moramo se podsjetiti da zadatak primijenjene etike ili političke filozofije u ovakvim slučajevima nije da ponudi idealna rješenja, već da ukaže na moguće greške u moralnom rasuđivanju, ponudi metodologiju za rješavanje problema i istakne da uvijek postoje različita rješenja.

---

¹ *Uvod u etiku*/priredio: Piter Singer; preveo s engleskog: Slobodan Damjanović, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci; Novi Sad 2004, str. 364.

Jako važan dio odnosa etika – politika jeste i društvena odgovornost. Još je Lok objasnio kako građani treba da budu odgovorni: „Budući da su svi ljudi rođeni slobodni, kao što smo i dokazali sa jednakim pravom na savršenu slobodu i nekontrolisano uživanje svih prava i privilegija prirodnog zakona, čovek po prirodi ima vlast ne samo da očuva vlastitu svojinu tj. svoj život, slobodu i imovinu, od povreda i napada drugih ljudi već i da presudi i kazni prekršitelje tog zakona onako kako je uvjeren da prekršaj zaslužuje, pa čak i samom smrću za zločine kad, po njegovom mišljenju, grozota djela to zahtijeva. Ali kako nikakvo političko društvo ne može da postoji niti da opstane ako nema vlast da bi se očuvala svojina i da bi se kažnjavali prekršaji onih koji pripadaju tom društvu, političko društvo postoji jedino tamo gdje se svaki član društva odrekao ove prirodne vlasti i predao je u ruke zajednice u svim slučajevima kada može radi zaštite da se obrati zakonu koji je ona uspostavila (...). Stoga gdje god je izvjestan broj ljudi na ovaj način ujedinjen u jedno društvo tako da se svako odriče svoje izvršne vlasti, prirodnog zakona i predaje je zajednici, jedino je tamo političko ili građansko društvo”²

Lok posebno naglašava momenat kada se stvara vlada, kada se „nekoliko ljudi složi da stvori zajednicu ili vladu, oni se time odmah sjedinjuju i čine jedno političko tijelo u kome većina ima pravo da djela i odlučuje za ostale. Jer kada se izvjestan broj ljudi na ovaj ili onaj način saglasi da stvori jednu zajednicu ili vladu, oni se time odmah sjedinjuju i čine jedno političko tijelo, samo voljom i određenjem većine”. Već ovdje vidimo elemente nastanka demokratskog i građanskog društva koji su povezani sa moralnom, odnosno etičkom odgovornošću kolektiva, odnosno, većine. Shvatanje odnosa etike i politike se ogleda u poimanju tri jako važna segmenta: poimanje ličnosti kao individue sa samoizborom indentiteta, shvatanje pojmova: moral, moralnost (kao dio partikularne etike) i sa njom povezanom koncepcijom dobra i vrlin (kao dio središnje etike) i isticanje manjih lokalnih sredina, zajednica, kao osnove novih razvojnih politika i dobro uređenog društvenog sistema, i u vezi sa tim, njegove dalje integrisanosti u kompleksnije strukture „nacionalnih država”, saveza, organizacija i slično. Stoga je neophodno dokazati da je etika vezana za socijalnu teoriju, a indentitet ličnosti za zajednicu, u kojoj individua igra aktivnu ulogu, šta više odlučuje na osnovu svog biračkog prava, tako da je etičko postupanje indirektno povezano sa političkim djelovanjem.

Građani koji žive u jednoj lokalnoj zajednici učestvuju u načinu organizovanja te zajednice, direktno ili indirektno, i prvenstveno je zbog toga važno da se u modernom dobu ne vrši odvajanje ovih dviju sfera. Prema Platonu, Aristotelu i Sofoklu, sukob se odvija na polju podjednako vrijednih dužnosti. Prije svega živjeti u skladu sa vrlinom znači ispunjavati dužnost koja je u saglasju sa vlastitom funkcijom u društvu.

Crna Gora se nalazi pred velikim izazovima modernog doba i svih onih posljedica procesa globalizacije. Da li će nove vrijednosti u potpunosti ugasiti vječni pla-

² Dal, Robert: *Demokratija i njeni kritičari*; preveo sa engleskog: Đurica Krstić, CID, Podgorica 1999, str. 151.

men arhaičkog aristotelovskog heroja koji ne dopušta da svoju društvenu ulogu posmatra sa distance ili će se prikloniti i postati građanin modernog doba koji će stvarati politike koje u sebi sadrže: distanciranost, mogućnost da se bude odvojen od bilo kakve društvene dužnosti, mogućnost da se prihvati bilo koja uloga ili jednostavno epistemološki rečeno „view from nowhere”.³

Ono što zaista utiče na sistem vrijednosti jeste činjenica da su danas, više nego ikad, svijetu potrebni obrazovani i mudri političari, koji će odlučno umjeti da razmišljaju o pojavama, kako prostorno tako i vremenski, njihovom uzajamnom uticaju. Riječ je o „razumskim” političarima koji bi bili spremni preći horizont svojih vlastitih interesa ili interesa svojih stranaka, čak i država, i zastupati interese koji su u korist savremenog čovječanstva. Takođe, ovdje nije riječ o ideji modernog političara ili idealnog, već prije svega o simbolu realnog političara koji će se suočiti sa globalnim procesima u svijetu.

Savršena definicija političara bi bila da to jesu individue koje ne razmišljaju o kratkoročnim ciljevima i interesima, već razmišljaju u dugoročnim perspektivama i globalno. Naime, potrebno je objašnjavati pojave građanima, a ne očaravati ih političkom retorikom i unaprijed pripremljenim govorima; tražiti istinu: buditi u ljudima njihove „pozitivne” osobine, uključujući razumijevanje posebnih vrijednosti XXI vijeka, ne podlijezati diktatu masovnih medija i ne ograničavati trajnu kontrolu vlastitog djelovanja.

Stoga, uloga političara je evidentna kroz političke programe svojih partija i značajna za političku socijalizaciju građana, i s tim u vezi, stvara ambijent za usvajanje etički primarnih vrijednosti čovječanstva. U demokratskim sistemima političke partije oslušuju koja pitanja imaju najveći značaj da probude apatične i pronađu nove teme, sa čijom realizacijom bi mogli početi. Političari obezbjeđuju građanima stabilan priliv informacija o značajnim političkim pitanjima. Partijske organizacije, mreže širom Evrope neprestano kontaktiraju počev od lokalnog, pa sve do nadnacionalnog nivoa. Potreba da se lobira sa pravim projektom i prezentacijom boljeg sutra jeste jedna dodatna vrijednost čovječanstva.

Stvaraju se mnogobrojne lobi grupe koje će biti pozitivna konkurencija jedni drugima u takmacu za onim pravim vrijednostima, koje su prvenstveno od značaja za prvi stepen vlasti – opština, grad, lokalna zajednica, lokalna samouprava i metropola. Uspješno društvo treba da počiva na jasno utvrđenim etičkim, moralnim principima, koja bi se dosljedno pokazala kao postojeći vrijedonosni korpus.

Potrebno je da crnogorsko društvo ulaže što veći napor da „mašinovođa lokomotive” bude stručno kompetentan, moralno i duhovno dorastao funkciji na koju je neposredno ili posredno izabran i koji će crnogorski voz prepun putnika koji spremni putuju u Evropu i zadovoljni se vraćaju iz nje, dovesti polako, ali sigurno do krajnjeg cilja.

---

³ MacIntyre, A., *After Virtue: A study in Moral Theory*. University of Notre Dame Press, Notre Dame, In., 1984. str. 126.

Vladavina prava i decentralizacija jesu aktuelni postulati savremenog demokratskog poretka koji pretenduje na svoje mjesto u jedinstvenom evropskom pravnom, političkom i ekonomskom području. Značaj sinergije ova dva principa se najbolje ogleda u odnosu između etike i politike.

U eri globalizacije jako je teško pronaći osnovnu kombinatoriku novih, dolazećih vrijednosti i starih utemeljenih, tradicionalnih vrijednosti, pogotovo kada govorimo o malim društvima, kao što je crnogorsko, čiji osnovni kapital jeste raznorodno, multietničko i multikulturno biće.

Neophodno je njegovati duboko ukorijenjeni mozaik vrijednosti koji postoji u svakom gradu, opštini ili lokalnoj zajednici u Crnoj Gori kroz afirmaciju politike dijaloga, solidarnosti, odgovornosti, povjerenja, humanizma i međusobnog uvažavanja.

Crna Gora treba da teži da postane raskrsnica razvojnih projekata koji će biti otvoreni za mnogobrojna znanja i iskustva regionalnih, evropskih, a nakon pola vijeka, i globalnih razmjera.

Upravo razmjena znanja i jačanje partnerstva između pojedinih gradova i regija u Evropi i šire doprinijeće da se „dešifruju” glavne vrijednosti savremenog globalnog svijeta, koga potresaju mnogobrojni problemi, a najznačajniji od njih su siromaštvo, mogućnost da se stvori mreža zdravstvenog sigurnosnog sistema, klimatske promjene, socijalna politika, i trenutno najveći problem, svjetska ekonomska kriza.

Odnos etike i politike se temelji na pitanjima poput društvene pravednosti, ljudskih prava, tolerancije, političke slobode, društvene solidarnosti, građanske neposlušnosti i odnosa prema vlastitoj i drugoj zajednici, pri čemu se ova pitanja ne smiju poimati kao tehnička, već kao vrijednosna. Ove vrijednosti treba čuvati i pospješivati ih sve više i više.

Istraživanje i razmjena povezivanjem individua, počev od lokalnih zajednica, jesu primarni zadaci koje države, bilo da se radi o industrijski razvijenim ili nerazvijenim državama, treba da definišu u svojim lokalnim, nacionalnim, nadnacionalnim strategijama, kako bi pospješili i sačuvali već postojeće vrijednosti, a izborili se sa postojećim i dolazećim problemima.

Razvojne strategije i planski projekti moraju imati unaprijed postavljene dugoročne (50 godina) ciljeve koje će već postavljeni „menadžment” pokušati da izvršava integrišući se u sistem globalne politike. Više neće biti, ni vremenski, a ni prostorno, problem doći i dogovoriti se oko ključnih osam, ili poslije 2015. dodatno još novih Milenijumskih ciljeva. Tradicionalna sredstva međunarodne saradnje jesu: bilateralni i multilateralni projekti, koji su podjednako značajni. Upravo za ovakav vid saradnje neophodno je stvaranje mnogobrojnih istraživačkih centara, tj. istraživačkih lokalnih i državnih „ofisa” koji bi bili izvanredna mogućnost za pospješivanje znanja i praktičnih iskustava. Neophodno je stvoriti platformu kako na lokalnom tako i na državnom nivou. Platforme koje bi omogućile da se građani kroz izbor svojih lokalnih odbornika u skupštinama lokalnih samouprava i nacionalnog parlamenta (u Crnoj Gori – jednodomna skupština), upoznaju sa daljim mogućnostima razvoja svoje zemlje, svih šansi za napredovanjem u raznim politikama, i na kraju međusobnim povezivanjem sa mnogobrojnim sličnim politikama u susjednim lokalnim zajednicama, gradovima, regijama, regionima, državama i organizacijama. U skladu sa po-

menutim, neophodno je stvoriti zajedničke lokalne „laboratorije” i mreže koje će formirati zajedničke budžete za određene ciljne projektne zadatke.

Buđenje lokalnih i nacionalnih parlamenata i mreže lokalnih istraživačkih „office-a” će biti neophodni u narednih pedeset godina kako bi se razvili u društvo koje jeste demokratsko, u kome bi došlo do međusobne permanente saradnje predstavnika zakonodavne i izvršne vlasti, počev od lokalnih samouprava i šire. Tri geografske regije Crne Gore bi mogle biti toliko kompaktne da se ne osjeća kriza legitimiteta i mogućnost stvaranja boljeg sutra u pojedinim opštinama ili gradovima na krajnjem sjeveru Crne Gore. Jednakost, odgovornost, hrabrost, međusobna koordinacija, prenos informacija, kreativnost pri radu jesu vrijednosti koje će biti neophodne za budućnost razvojnih strategija i koje, prije svega, čine sve ono što je potrebno za sistem tj. cjelinu koja je održiva.

Takozvani princip „pet D” obuhvata vrijednosti koje su zastupljene počev od lokalnog, nacionalnog, državnog, regionalnog, globalnog i globalizacijskog nivoa: decentralizacija, deetatizacija, demokratizacija, deregulacija i depolitizacija.

Demokratizacija kao strateški princip reforme lokalne samouprave u Crnoj Gori ima za cilj da izgradi takve institucije koje će omogućiti građanima lokalnih zajednica da budu subjekti, a ne objekti aktivnosti koje se vode na lokalnom nivou. Demokratizacija obuhvata prenošenje vlasti ne samo sa centralnih već i sa lokalnih organa na niže oblike lokalnog upravljanja. Deregulacija bi trebalo da obezbijedi veću autonomnost lokalnih zajednica da samostalno uređuju odnose iz okvira svojih nadležnosti. Depolitizacija obezbjeđuje institucionalni i zakonodavni okvir kojim se omogućavaju ravnopravni uslovi za lokalne izbore. Transformacija društva je neophodna u smjeru kolektivne akcije. Državne vlasti moraju da odigraju značajnu ulogu koja podrazumijeva procese izgradnje okruženja, posebno na lokalnom nivou. Potrebno je stvoriti sistem u kome neće biti centralizovan način donošenja odluka. Zapravo, takav vid funkcionisanja neće biti više ni moguć jer se svi bitni procesi prilagođavaju procesu integrisanja u evropski vrijedonosni sistem.

Još vijek prije, Džon Stjuart Mil je preopoznao upečatljiv značaj organizovane lokalne samouprave: „(-) Kada bi putevi željeznice, banke, osiguravajuća društva i akcionarska udruženja, sveučilišta i milostiva zaveštanja-svi do jednog spadali u djelokrug vlade; kada bi se centralnoj upravi uz to prepustilo još i upravljanje onim čime danas upravlja opštinska i mjesna uprava; kada bi vlada postavljala činovnike u sva ta razna preduzeća; kada bi ona nagrađivala i uzdizala dodjeljivanjem viših činova-tada ni slobodna štampa, ni narodno uređeno zakonodavstvo ne bi mogli da preduprede da Engleska ili neka druga država bude slobodna samo po imenu (-)”⁴ Mil rješenje vidi u decentralizaciji.

Aleksis de Tokvil, takođe, kritikuje centralizam zbog dvije stvari. Prva stvar saržana je u sljedećem: „Upravni centralizam kadar je da oslabi narode koji mu se potčine, jer on neprestano teži da u njima umanjí građansku svijest. Upravni centralizam uspijeva, istina, da za neko dato vrijeme i na jednom mjestu objedini sve ras-

⁴ Džon Stjuart Mil: *O slobodi*, Pravni fakultet, Beograd 1999. str. 137–138.

položive snage nacije, ali on škodi obnavljanju tih snaga. On obezbjeđuje trijumf na dan bitke, ali vremenom smanjuje moć nacije. Može, dakle, divno doprinijeti prolaznoj veličini jednog čovjeka, ali ne trajnom blagostanju naroda”⁵. Druga kritika se odnosi na neadekvatno zakonodavstvo, jer u velikim centralizovanim nacijama „zakonodavstvo ne umije da se prilagođava potrebama i navikama ljudi, a to je krupan razlog poremećajima i nevoljama”⁶.

Mnogobrojne činjenice navele su Tokvila da kaže: „vjerujem da su pokrajinske institucije korisne svim narodima; ali čini mi se da nijednome nijesu toliko stvarno potrebne kao onome čije je društveno uređenje demokratsko. Samo oni narodi koji imaju malo ili nimalo pokrajinskih institucija poriču njihovu korisnost; to će reći da samo oni koji stvar ne poznaju o njoj loše govore”⁷.

Naš savremenik Jirgen Habermas još od osamdesetih godina prošlog vijeka kaže: „Sadašnji sistem pruža obilje dokaza da su demokratizacija, veće učešće stanovništva i decentralizacija procesa formiranja kolektivne volje bitni, jer tržište-upravljanja ne može zadovoljiti čitav niz kolektivnih potreba”⁸.

Jako važna vrijednost koja je ključna za proces decentralizacije jeste moralna autonomija. Zastupnik ideje moralne autonomije Kant kaže da bi se moralna autonomija poštovala, autonomna volja uvijek usvaja kategoričke imperATIVE kao „jedino načelo etike”. Sam Kant bio je pod velikim uticajem Rusoovog argumenta da nijedan režim koji ne poštuje čovjekovu moralnu autonomiju ne može biti legitiman. Rusov argument bi se, takođe, odnosio i na Dalovu ideju da: „Živjeti po zakonima koje smo sami donijeli i na taj način učestvovati u procesu biranja tih zakona, olakšava razvoj građana kao moralnih i društvenih bića, i omogućava im da zaštite i unapređuju svoja najosnovnija prava, interese i želje (...). Ograničiti mogućnost da se živi po zakonima po sopstvenom izboru znači ograničiti obim moralne autonomije. Pošto demokratski proces maksimalno uvećava realno dostupni obim samoodređenja onih koji su podvrgnuti kolektivnim odlukama, on samim tim maksimalno poštuje moralnu autonomiju svih na koje se odnose njegovi zakoni”⁹.

Milov prvi element dobre vladavine jeste, prije svega, da sam po sebi obuhvata vrlinu i razum ljudskih bića koja čine jednu zajednicu, a najvažnija osobina koju bilo kakav oblik vladavine može imati jeste unapređenje vrline i razuma samog naroda. Prvo pitanje koje navodi jeste u kojoj mjeri politička ustanova kod pripadnika zajednice inspiriše razvoj raznih željenih osobina, moralnih i intelektualnih.

Međutim, nema mnogo saglasnosti oko konkretne prirode odnosa između režima i ljudskog karaktera, a ni oko pravca te uzročne veze. Ali, ipak, demokratija je-

⁵ Aleksis Tokvil: *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojadinovića Sremski Karlovci, iz Titograda: CID, 1990, str. 79.

⁶ Tokvil, *n. d.*, str. 140.

⁷ Tokvil, *n. d.*, str. 79.

⁸ Jovan Komšić: *Principi evropskog regionalizma*, Asocijacija multietničkih gradova Južnoistočne Evrope-PHILIA, Novi Sad 2007. str. 32–33.

⁹ Dal Robert: *Demokratija i njeni kritičari*; preveo sa engleskog Đurica Krstić, CID, Podgorica 1999, 159–160.

ste takav oblik „režima” koji teži više nego drugi režimi unapređivanju kvalitativnih vrijednosti kod građana.

Po Milovom shvatanju time što pruža mogućnost svima da aktivno učestvuju u političkom životu, demokratija više nego bilo koja vrsta režima podstiče „nezavisnost, samopouzdanje i odvažnost u javnim poslovima”.¹⁰ Dal primjećuje da iako kako kaže: „privlačna i naizgled zasnovana, ova teza u prilog demokratiji pati od jednog ozbiljnog nedostatka, jer u potpunosti zavisi od same empirijske hipoteze utvrđivanja odnosa između karakteristika režima i osobina naroda koji u njemu živi.

Priroda političkog režima je jako važna. Samo demokratski režimi mogu da obezbijede uslove u kojima sljedeće osobine ljudi mogu da se razviju: zaštititi svoje interese, ostvarivanje samoodređenja, preuzimanja odgovornosti za važne odluke i slobodne interakcije sa drugima u cilju traganja za najboljom odlukom. S obzirom na to možda bi najbolje rješenje bilo, ako ne i dovoljno, da građani sami sobom upravljaju na demokratski način. Ovakav način sagledavanja prirode političkog režima djeluje kao jedan idealistički koncept koji jeste ostvarljiv i kojem treba da težimo.

Kada govorimo o politici i s tim u vezi sagledavanju odnosa etike i politike, ne možemo a da ne pomenemo fundamentalni domen politike, odnosno, parlamentarizam.

Parlamentarizam ima dugu istoriju i mnoštvo naučnih radova je u različitim vremenima bilo posvećeno proučavanju njegovih različitih formi i dostignuća. Vjekovima, predstavnički sistemi imali su veoma nizak ili veoma visok nivo učestvovanja raznih segmenata društva, što je dovelo do razvoja onoga što će postati poznato kao parlamentarizam. On je imao različite oblike, od starinskog srednjovjekovnog ili modernog parlamentarizma, do tipa parlamentarizma koji danas smatramo demokratskim. Istoričari, pravnici i politikolozi su ga proučavali i analizirali vjekovima kao poseban istorijski pojam. Među institucijama zainteresovanim za istraživanje i analizu funkcionisanja istorijata i dometa parlamentarnog rada je i Međunarodna komisija za istoriju predstavničkih i parlamentarnih institucija. Studije o ovoj temi, dakle, sežu daleko u prošlost uprkos političkoj i pravnoj radoznalosti koju izaziva moderni parlamentarizam, oblast transnacionalnog, nadnacionalnog (nadržavnog) parlamentarizma. Pojava stvaranja nadnacionalnih parlamenata jeste institucionalna realnost i stoga bi istoričari i politikolozi trebalo da pokazuju veći interes za ova tijela, čija ovlašćenja doživljavaju kao neizvjesna i nesposobna da se izvrši bilo kakav stvarni uticaj. Sa aspekta istorijske analize i političkog uticaja, ova forma parlamentarizma može izazvati izuzetan interes ako ga posmatramo kao fenomen koji je povezan sa socijalnom, institucionalnom i političkom promjenom na univerzalnom planu. To je konačno nadilaženje nacionalnog (tj. državnog) pogleda na politiku koju tradicionalno podrazumijevamo kao spoljnu politiku. Ovi parlamenti predstavljaju neporecivu indikaciju duboke promjene do koje je došlo u odnosima unutar međunarodne zajednice i jasan znak da smo suočeni sa nepovratnim procesom internacionalizacije politike. Međunarodni parlamenti jesu prilika za dublje poni-

---

¹⁰ Mil, John Stuart: *Consideration on representative government*, C. V. Shields Indianapolis, Bobbs Merrill 1958. str. 53–55.

ranje u novu eru globalizacije i institucionalnih struktura koje oni proizvode i zahtijevaju, kako bismo tačno razumjeli šta se to dešava na planu globalne geostrategije. I najvažnije, da bi se stekla tačna predstava o tome šta nosi budućnost, pošto je najinteresantnija stvar u vezi sa ovim skupštinama zapravo odgovor na pitanje šta će one u budućnosti postati i koja će im biti funkcija u razvoju političkog procesa koji više nije ograničen na pojedine države, sve se odigrava na međunarodnoj, odnosno svjetskoj sceni.

Mnoge analitičare iznenađuje da ovaj fenomen nije izazvao interes, pošto uz njegov istorijski značaj – posmatraju i ovaj oblik parlamentarizma kao dio demokratske istorije postindustrijske ere – postoji politički interes za istraživanje te nove dimenzije međunarodnih odnosa i koja može imati dugu budućnost pred sobom. U pokušaju da se spoje te dvije sfere interesa, zaključak bi bio da ipak jesmo suočeni sa dubokom promjenom parlamentarizma kakvog smo do sada poznavali, tj. kako je on bio suštinski osmišljen u svom nacionalnom okviru i u doba nacionalnih država.

Pored tržišta i ekonomije, politika, takođe, generalno pokazuje tendenciju da se sve više globalizuje. Globalizacija mijenja sve i čini sve da nacionalna politika izgleda mala u poređenju sa njom. Prije svega, međunarodni parlamenti su, uz druge promjene, dokaz da samodovoljna, nezavisna i potpuno suverena nacionalna država pripada prošlosti, a ne budućnosti. Ova forma parlamentarizma koja se pojavljuje na scenu zapravo je znak da se pojavljuje jedna nova forma upravljanja, čiji je tek jedan dio tradicionalna država koja je sve donedavno bila svemoćna. Političke sfere se šire, države se udružuju, suverenitet se dijeli, dok se zakoni usvajaju ne samo u nacionalnim parlamentima već na višim nivoima. Ušli smo u jednu novu globalnu eru, eru regionalne saradnje i integracije, koja zahtijeva izvjestan stepen parlamentarne kontrole, jednu nadnacionalnu parlamentarnu dimenziju. Veliki je značaj ovog fenomena jer se kreće ka potpunom preuzimanju nadležnosti na nadnacionalnom nivou.

Naime, međunarodni parlamenti ispunjavaju tu osnovnu potrebu da se utvrdi i sačini prvi sistematski pregled karakteristika i spoljnopolitičke uloge tog novog oblika parlamentarizma, koji ne zamjenjuju tradicionalne parlamente, odnosno, gornje i donje domove nacionalnih parlamenata. Prije svega, dobijaju veći značaj u institucionalizaciji i razvoju međunarodnog političkog sistema.

Jasno, međunarodna politika, bilo da se tiče spoljnih, regionalnih ili globalnih pitanja, sve je prisutnija u razmatranju i usvajanju zakona nacionalnih parlamenata, te parlamentarno bavljenje spoljnim poslovima će nesumnjivo uticati da političari pokažu interes za pronalaženjem što jednostavnijeg načina razumijevanja promjena u spoljnoj i unutrašnjoj politici svake zemlje.

Ali, u svakom slučaju, ovaj dio međunarodne politike vodi se još uvijek u okviru nacionalnih parlamenata.¹¹

Kada se govori o značaju djelovanja nadnacionalnih parlamenata, prije svega se misli na funkciju parlamentarnih skupština koje nijesu ograničene na jednu državu,

¹¹ *Parliamentary diplomacy*, specijalni broj časopisa *Politica Exterior*, tom XIII, Madrid 1999.

već su multilateralne po svojoj prirodi jer okupljaju parlamentarce iz raznih država i nacija (nekad i regiona), obično na osnovu nekog projekta saradnje ili integracije.

Postojanje ovog međunarodnog parlamentarizma je moderni fenomen koji se znatno razlikuje u pogledu forme, sadržaja i ciljeva od tradicionalnog parlamentarizma nacionalnog predstavničkog sistema. S tim u vezi, odnos etike i politike bi trebalo da se ogleda kroz proces stvaranja i usvajanja zajedničkog vrijedonosnog okvira, za koji se ne zna da li bi predstavljao mješavinu starih tradicionalnih vrijednosti koje su postojale u svim zemljama ponaosob ili tražiti jedan novi vrijedonosni okvir koji bi bio nadnacionalan i koji bi u sebi nosio i jednim dijelom negaciju onoga što zaista jesu pojedinačni vrijedonosni sistemi država koje se pridružuju u šire integracione cjeline. Za mala društva kao što je crnogorsko bilo bi najbolje da postoji sinteza „starih” tradicionalnih i „novih” nadnacionalnih vrijednosti.

Pitanja koja se razmatraju u tim parlamentima nemaju geografske ili političke granice utvrđene granicama države ili njenim specifičnim interesima, već imaju dimenziju koja prevazilazi državu kao geografski i politički entitet. Kao parlamentarna praksa, to je istorijska novina jer su u prošlosti međunarodne akcije obično bile ograničene na debate između vlade i opozicije o međunarodnoj politici jedne države, a da pri tom nije bilo nikakve mogućnosti da članovi tog parlamenta odlaze u druge zemlje kako bi se sastajali sa drugim parlamentarcima, čak i ako bi to bilo tek radi razmjene iskustava. Postepeno se ta mogućnost počela pojavljivati, i parlamenti su se počeli u izvjesnom stepenu baviti spoljnom aktivnošću, pri čemu su prvi korak bile međunarodne konferencije i skupovi kojima prisustvuju parlamentarci, često zajedno sa predstavnicima vlade. Taj novi format koji uključuje ne samo spoljnu aktivnost već i predstavljanje i učešće u određenim novim međunarodnim parlamentarnim institucijama.

Iz razloga međusobne ekonomske povezanosti i međuzavisnosti, ali i kao rezultat pritiska medija i društva koji će učestvovati u donošenju odluka i sprovođenju nadzora nad njihovim radom, neizbježna je činjenica da je nacionalna sfera postala preuska i previše svedena da bi se bavila određenom vrstom pitanja, koja imaju šire regionalne i globalne konsekvence. Štaviše, sve je očiglednije da se države – a pogotovo male i srednje – ne mogu nositi sa krupnim izazovima i krizama našeg vremena ako se oslanjaju samo na sopstvene sposobnosti i svoje specifične interese. Postaje sve jasnije da jedina garancija stabilne i prosperitetne budućnosti leži u širim preograničnim međunarodnim sporazumima svih vrsta – političkim, ekonomskim, tehnološkim, kulturnim i socijalnim.

Iz tog razloga se poslije nekoliko decenija pojavila potreba za uspostavljanjem multilateralnih organizacija koje, čim počnu djelovati, u svoje strukture uključuju i parlamentarno tijelo. Mada ovo tijelo nema ovlašćenja da donosi propise, kakva imaju parlamenti u tradicionalnoj podjeli vlasti, ono ipak predstavlja vezu sa društvom i određeni stepen demokratije.

Pojava i uspostavljanje međunarodnih parlamenata može se objasniti stvaranjem regionalnih institucija koje čine neodređeni broj država motivisanih odbranom zajedničkih interesa ili, sasvim jednostavno, željom za saradnjom. Sve to je odgovor na svijet čija ekonomska i politička dinamika navodi države da stvaraju saveze

i razmatraju djelovanje na jednom širem frontu kako bi se odgovorilo izazovima našeg vremena, što politika na strogo nacionalnom nivou ne može postići. Potreba država da se pomire prvo sa neizbježnom međuzavisnošću, a onda i sa globalizacijom politike i društva (informacije, komunikacije, znanja, internacionalizacije ekonomskog sistema i socijalnih pokreta, itd.) zahtijeva od njih da vode progresivnu spoljnu politiku, a nju u demokratskim sistemima ne mogu voditi vlade same, već dijelom u tome moraju učestvovati i zakonodavni organi.

Stvoreni su novi entiteti koje ne možemo smatrati nacionalnim – barem ne još, koji će na kraju imati politički, pravni, ekonomski i institucionalni okvir sličan državnom i koji će apsorbovati države i nacije na jednoj velikoj teritoriji.

U kontekstu širenja horizonta i brisanja granica, globalizacije i međuzavisnosti, svjetskih komunikacija koje su u istom trenutku dostupne u cijelom svijetu, činilo se očiglednim da je neizbježna internacionalizacija parlamentarne aktivnosti. Nacionalni parlamentarci i senatori morali su se sve dinamičnije baviti onim što se zvalo spoljni poslovi. Odnedavno, međunarodna politika je postala, više nego što je bila ikada ranije, prioritet nacionalnih parlamenata koji se sve više pozivaju da vode rasprave i usvajaju zakone koji se tiču međunarodnih pitanja. Jedan simboličan primjer ovog trenda mogao bi biti proces evropskih integracija, koji jasno pokazuje da nacionalni parlamenti ne samo da ne mogu izbjeći učešće u tom procesu nego su pozvani da budu njegovi vodeći akteri. I zaista, njihova konačna odgovornost usmjerena je na usvajanje tih sporazuma, ugovora i većine važnih odluka koje su donesene u okviru zajedničkog tržišta, EK i, konačno, EU. Mada je mogućnost uspostavljanja drugog doma Parlamenta EU sa teritorijalnim predstavljanjem za sada odbačena, nacionalni parlamenti ne gube svoja konačna ovlašćenja odlučivanja o tim osnovnim ugovorima. Štaviše, u Lisabonskom ugovoru nacionalni parlamenti su prvi put potpuno priznati kao dio demokratskog tkiva Evropske unije te se preduzimaju mjere kako bi se obezbijedilo da oni još više učestvuju u aktivnostima EU. Konkretnije, oni će moći djelovati kao čuvari principa supsidijarnosti i izražavati svoje mišljenje od početne faze nekog predloga, prije nego što on bude detaljno razmatran u Evropskom parlamentu i Savjetu ministara.

Bez sumnje došlo se do još jednog važnog pojma – princip supsidijarnosti koji u velikoj mjeri korespondira Bobiovoj ideji uzlazne vlasti, kao što je u bliskoj korelaciji sa pojmovima funkcionalne podjele moći, decentralizacije, regionalizacije i federalizacije u najširem smislu te riječi. Pomenuti princip jeste dominantan u evropskim politikama i zahvaljujući svojoj otvorenosti za adaptaciju politike i političkih institucija „prirodno” datim indentitetima, izgleda kao pronađeni oblik integracije u evropskim različitostima. To objašnjava i pojavu da se sa porastom zadataka-saoobračaj, zapošljavanje, inflacija, odbrana i drugo, podiže nivo odlučivanja do kontinentalog, svjetskog nivoa. Princip, takođe, predstavlja jedan od temeljnih momenata standardizacije uloge lokalne samouprave u demokratizaciji država i u ukupnim evropskim integracijama. Hajek ističe da je evropska demokratija nastala zahvaljujući tradiciji lokalne autonomije i građanstva u slobodnim gradovima. Posebno naglašava stvaranje kompleksa međusobnih relacija između lokalnog i globalnog nivoa organizacije političke vlasti, kao i načina upotrebe političke moći u funkciji suvere-

nosti građanina; podjele i ravnoteže vlasti i konstitucionalnog ograničenja moći suverena – bio to monarh ili, pak, državni parlament. Riječ je, prije svega, o moralno-edukativnom aspektu građanstva koje Džeferson zove „fundamentom republikanske slobode”, Tokvil „ukusom za poredak” i „miroljubivom školom demokratije”, a Šumpeter „građanskim duhom”.

Princip supsidijarnosti je samo dio koji mijenja konture demokratskog procesa.

Naime, Dal navodi određene kriterijume koji ukazuju na specifične osobine demokratskog procesa: efektivno učestvovanje: „Tokom čitavog procesa donošenja obavezujućih odluka, građani treba da imaju odgovarajuću i podjednaku mogućnost da izraze svoje lično mišljenje o konačnom ishodu. Oni moraju imati odgovarajuće i jednake mogućnosti za postavljanje pitanja o stvarima na dnevnom redu, kao i za formulisanje razloga zbog kojih podržavaju jedan ishod a ne drugi”(…); jednakosti pri glasanju u odlučujućoj fazi „donošenja kolektivnih odluka svaki građanin mora dobiti podjednaku mogućnost da izrazi svoje mišljenje koje će se uzeti u obzir na isti način kao i mišljenje svakog drugog građanina. Prilikom određivanja ishoda o odlučujućoj fazi, ova mišljenja i samo ta mišljenja, moraju se uzeti u obzir”; prosvećena obaviještenost: „Svaki građanin treba da ima odgovarajuće i podjednake mogućnosti za izražavanje i obrazlaganje (u okviru perioda koji zavisi od potrebe za donošenjem odluke) sopstvenog izbora u pogledu stvari o kojoj se odlučuje, koji će na najbolji način odgovarati njegovim interesima”; kontrola pitanja na dnevnom redu: „Demos mora imati isključivu mogućnost da odlučuje na koji način će se pitanja o kojima se odlučuje u demokratskom procesu staviti na dnevni red”.¹²

Navedeni kriterijumi jesu, prije svega, sa aspekta odnosa etike i politike, moralne dužnosti. Ovakve etičke dužnosti se stvaraju u okviru jednog većeg niza obaveza, prava i mogućnosti sa kojima se građani suočavaju u demokratskom poretku. Dal smatra da je više u skladu sa pretpostavkom lične autonomije i slobodom samoodređenja, a i moralnom autonomijom, neophodno obezbijediti da građani imaju slobodu izbora načina izvršavanja svojih političkih obaveza.

Dal je postavljajući i definišući postavljene kriterijume, sa etičke dimenzije sagledavanja postojećeg političkog poretka, ušao u još jednu zamku.

Problem je što se ni demokratskim teorijama i idejama nije došlo do zadovoljavajućeg rješenja. Riječ je prije svega o problemu koji je dvostruk: problem uključenosti: „koja lica imaju zakonito pravo da budu uključena u demos?”; i obim ovlašćenja demosa: „koje su to granice do kojih demos ima pravo kontrole?” Da li je otuđenje (ovlašćenja) bilo kad moralno dopustivo?¹³

Upravo dvostruki problem definiše peti kriterijum da: „demos treba da obuhvati sve odrasle koji su podvrgnuti opšteobaveznim kolektivnim odlukama asocijacije”.¹⁴ Ova karakteristika, po Dalovom mišljenju, jeste konačan kriterijum potpunog demokratskog procesa.

¹² Dal, *n. d.*, str. 180–187.

¹³ Dal, *n. d.*, str. 192.

¹⁴ Dal, *n. d.*, str. 193.

Podrazumijeva se da je u svakoj asocijaciji za koju pretpostavke vrijede demokratski proces, i samo demokratski proces, opravdan. Da li je država najvažnija ljudska asocijacija, ili nije, svakako je ključno pitanje. Ključno je zato što država ima izuzetan uticaj, moć i vlast, i time sposobnost da preko onih koji njom upravljaju kontroliše resurse, strukture, pitanja o kojima se odlučuje, kao i odluke svih drugih asocijacija u svojim granicama.

Dal je, na osnovu pet pomenutih kriterijuma, razlikovao sljedeće političke procese:

1. Politički proces koji zadovoljava samo prva dva kriterijuma jeste proceduralno demokratski u užem smislu.

2. Politički proces koji sadrži i kriterijum posvećene obaviještenosti (o sopstvenim interesima) može se smatrati potpuno demokratskim u odnosu na pitanja u kojima se odlučuje i u odnosu na demos.

3. Politički proces u kome se demosu pored toga omogućuje i konačna kontrola nad pitanjima o kojima se odlučuje, jeste u potpunosti demokratski u odnosu na svoj demos.

4. I na kraju samo ako je demos „inkluzivan” u mjeri dovoljnoj da ispuni i peti kriterijum, možemo takav proces donošenja odluka opisati kao u potpunosti demokratski¹⁵.

Dal, iako navodi pet važnih kriterijuma, konstatuje da je razumno poći od činjenice da u realnom svijetu nijedan sistem ne može sasvim zadovoljiti kriterijume demokratskog procesa. U najboljem slučaju te kriterijume moguće je ostvariti samo približno, iako je, kako naglašava Dal, i to veoma teško. Prije svega, kriterijumi služe kao standardi kojima poredimo alternativne procese i institucije kako bismo prosudili njihove relativno pozitivne strane.

Dal zaključuje da u mjeri u kojoj je demokratski proces vrijedan truda, ti kriterijumi će biti smjernica da se stekne sud koji neposredno daje uvid u relativnu vrijednost ili vrsnost političkih sporazumijevanja.¹⁶

Sociolog Čupić kaže da se: „Sloboda i sudbina ljudi nigdje nijesu suočavale i suprotstavljale na tako magičan i tetralan način kao u politici. Politika kao djelatnost podjednako je bila korišćena i od sudbine i od slobode, kad joj je bilo potrebno... Na terazijama istorije ljudi su bile ili žrtve politike koja se pozivala na presudu sudbine ili heroji i dostojanstvenici slobode koji su politiku oslobađali demona sudbine.”¹⁷ Prije svega, govori o činjenici da su Grci da bi se zaštitili od razornih posljedica političke djelatnosti, politiku ograničili i temeljili na moralnim principima. Naš sociolog podsjeća da ne treba zaboraviti Kantovu konstataciju da politika „ne može da učini nijedan korak, a da se prije toga ne pokloni moralu; i premda je politika sama po sebi teška vještina, njeno sjedinjenje sa moralom nije nikakva vještina. Jer moral presijeca čvor koji politika nije mogla da odriješi čim se te dvije snage suprotstave jed-

¹⁵ Dal, *n. d.*, str. 205.

¹⁶ Dal, *n. d.*, str. 205.

¹⁷ Čupić, Čedomir: *Politika i zlo*, Čigoja štampa, Beograd, 2001, str. 7.

na drugoj”. A Ruso je smatrao da „onima koji hoće da obrađuju politiku odvojeno od morala, nikada neće poći za rukom da ijedno od ovog dvoga dobro razmatraju.”

Ono čega se treba plašiti jeste duhovni monizam koji je „izazvao i izaziva, kako opisuje sociolog Čupić, „pustoš u ljudskom duhu i duši”.

Postavlja se pitanje zašto je monizam u politici toliko opasan?

Naš autor kaže da gdje god je: „monizam princip djelovanja, aktivnosti i život ljudi su ukalupljeni, ograničeni i onemogućeni (...)”.¹⁸

A s tim u vezi, govori o postojanju dva velika perioda u razvoju ljudskog društva i to: antičkog i novovjekovnog. Oba perioda su doprinijela da se formiraju različite teorije i određenja politike, prema kojima se mogu dalje istraživati oblici, sadržaj, funkcije i suština pojma politike.

Prema antičkom shvatanju, politika bi se mogla definisati kao djelatnost koja podrazumijeva „čvrstu organizovanu zajednicu ljudi utemeljenu na moralnom principu”, a cilj politike je „opšte dobro, pravda, korist i odgajanje karaktera slobodnih građana”.¹⁹ Dok bi se prema novovjekovnom shvatanju politika definisala kao djelatnost u kojoj dominira tehničko, kalkulatивно shvatanje politike. Moramo podsjetiti da su upravo ovaj novovjekovni pristup o razumijevanju pojma politike prvi uvidjeli Makijaveli, Mor i Hobs. Makijaveli je pod politikom smatrao da ona nije ništa drugo do tehnika vladanja. Prije svega ona je zamišljena kao borba za osvajanje, učvršćivanje i zadržavanje vlasti, odnosno, cilj politike je vlast. Ovakva politika postaje zanat čije oruđe je potpuno slobodno da stvara proizvode bez moralnih principa. Upravo politika je oslobođena od morala i etičkih normi. Mor, mnogo više na miroljubiv način, objašnjava politiku kao pravno-tehničko sredstvo organizovanja društva pomoću kojih bi se efikasno pobijedila ljudska bijeda. Prema Hobsovom mišljenju, cilj politike jeste da sazna suštinu pravednosti putem zakona i sporazuma. Dok je najznačajnije značenje politike kao tehnike ono koje je dao Maks Veber, koji je politiku odredio kao: „težnju ka učestvovanjem u moći ili ka uticaju na raspodjelu moći bilo između država ili između grupa ljudi u državi u kojoj žive”.²⁰

Sociolog Čupić pod politikom podrazumijeva: „djelatnost usmjerenu na organizovanje, osmišljavanje, vođenje i regulisanje zajedničkog života ljudi u skladu sa njihovim potrebama, interesima, vrijednostima, ciljevima i sredstvima, u određenoj zajednici, uz saglasnost svih ili potčinjavanje (s pristankom ili bez pristanka) jednih drugima”.²¹ Posebno naglašava da u strukturi politike jesu sljedeći pojmovi: moć, interes, potreba, želja, nada vrijednost, cilj, sredstvo, izbor, javnost, organizacije, zajednice, vođenje i saglasnost.

Upravo se na osnovu ovakvog određenja strukture pojma politike izdvajaju dva koncepta politike:

¹⁸ Čupić, *n. d.*, str. 8–9.

¹⁹ Čupić, *n. d.*, str. 17.

²⁰ Čupić, *n. d.*, str. 18.

²¹ Čupić, *n. d.*, str. 20.

1. antropološko-humanistički i demokratski gdje se politika ispoljava kao racionalna, efikasna i humana djelatnost u službi pojedinca i zajednice;

2. nihilističko-mizantropski i autoritaran koji politiku ispoljava kao moć nad svima, gola sila i nasilje u službi pojedinačnog i posebnog egoizma, uz zloupotrebu zajednice i zajedničkog života.²²

Sociolog Čupić govorio je o vrijednostima koje jesu nešto što politiku čini smisljenom pored utvrđivanja činjenica i analize pojava. Takođe, naglašava da nijedna politika ne bi trebalo da bude vrijedonosno neutralna. Kod vrijedonosnog opredjeljenja ističe da je jako važno naći način na koji se stiče svijest o vrijednostima. Riječ je o sticanju svijesti na osnovu izbora više mogućnosti. Jer kako nagovještava: „poricanje i relativizovanje, u ime izbora ili racionalističkih principa, univerzalnih ‘apsolutnih’ vrijednosti može da dovede do situacije da se izgubi sposobnost utvrđivanja razlika između slobode i neslobode, pravde i nepravde, dobra i zla. Što je vrijednost univerzalnija, manja je mogućnost njenog isključivanja u ime izbora”.²³

Demokratska politika jeste otvorena i politika izbora. Upravo pojedinci i grupe u ovakvom ambijentu imaju svijest o vrijednostima, odnosno svijest o izboru između nekoliko mogućnosti. Stoga možemo zaključiti da su univerzalne vrijednosti kriterijumi i granice svih ostalih vrijednosti. Upravo demokratska politika, kako ističe sociolog Čupić, drži posebno do obavezujućih vrijedonosnih kategorija kao što su moralne vrijednosti, u prvom redu kategorija dobra, zatim kategorija koja usmjerava saznanje – istina. Najvažnije jeste prije svega vrijedonosno racionalno djelovanje koje će zavisiti, pored institucionalnih vrijednosti, i od adekvatnosti i situacija prema kojima se vrijednosti biraju. Ono što autor naglašava a najvažnije je pri vrijedonosnom izboru, sa aspekta demokratskog koncepta politike, jeste postojanje lične odgovornosti. U suprotnom bi svako eliminisanje lične odgovornosti dovelo do eliminisanja vrijedonosno racionalnog djelovanja. Kao posljedicu ovoga imamo pojedinca koji se isključuje iz ličnog djelovanja i uopšte iz političkog života. Osvajanjem pojedinačne slobode i pravednim djelovanjem osvajaju se univerzalne vrijednosti poput slobode i pravde. Ovim autor upućuje na zaključak da nema opšte bez pojedinačne pravde.²⁴

Dalja analiza sociologa Čupića se odnosi na upoređivanje dvije vrste politika.

Razlikuje dvije politike koje kao dvije krajnosti jesu primjeri dominacije jednog ili drugog moralnog života: demokratija i autokratija. Pod demokratskom politikom mnogi autori podrazumijevaju takav oblik organizovanja i upravljanja javnim životom u kojem dominira umna, kvalifikovana i kompetentna većina. U formalnom značenju demokratija je garancija za sve pojedince u zajednici. To znači da on podrazumijeva i garantuje postojanje različitih ideja- lepezu ideja. Ne guši ih, ali ono što je zasigurno jeste da se u njoj ne mogu nametnuti ekstremne ideje, ideje koje su protiv stvarnosti i života. Sadržajno, ona je pluralistička politika. Demokratija do-

²² Čupić, *n. d.*, str. 21.

²³ Čupić, *n. d.*, str. 24.

²⁴ Čupić, *n. d.*, str. 24.

pušta postojanje svih ideja i oblika organizovanja, ali ne i dominaciju. Upravo ona je izvor iz koga teče „rijeka najrazložnije, najtrezvenije i najtolerantnije ideje”. Naime, u demokratskoj politici dominiraju moralno-autonomni pojedinci i grupe. A moralno autonomni pojedinci se definišu kao građani koje svojim vlastitim, odnosno, moralnim zakonom snose odgovornost za svoje djelanje.²⁵

Demokratija podrazumijeva slobodu za sve, a prije svega, slobodu izbora, slobodu djelovanja i ljude slobodne volje. Čovjek slobodom izbora jača njegovo dostojanstvo, koje se kada se jednom uspostavi, više nikada ne može izgubiti. Ovo i jeste jedan od razloga zašto je demokratska politika moralna. Ona kao takva ne guši ničiju slobodu i garantuje pojedinačno dostojanstvo.

Političke institucije u demokratskoj politici gdje dominiraju autonomno-moralni pojedinci gube funkcije prisile i pritiska, nadređenosti i podređenosti, hijerarhiju ugnjetavanja, demonstraciju moći i učvršćivanja gole vlasti. Neophodan je sistem kontrolnih instrumenata koji u političkim institucijama smanjuje na najmanju moguću mjeru manipulacije i zloupotrebe. Kvalitet demokratskog života ocjenjuje se u odnosu prema slobodi pojedinca, a ne prema slobodi grupa ili društva.²⁶

Ovakvim razumijevanjem odnosa politike i morala sociologa Čupića vraćamo se na početak izlaganja koji u centar dešavanja prije svega postavlja one vrijednosti koje se kreću odozdo prema gore, tj. polaze od lokalnih pojedinaca, grupa, zajednica, građana koji žive u lokalnim samoupravama, opštinama i gradovima i ostvaruju svoja prava i ispunjavaju obaveze koje su satkane u vrijedonosne sisteme svakog društva koje počiva na državnoj politici, koja postavlja najvažnije strategije za budućnost sljedećih generacija i razvoja dobrosusjedskih odnosa i usvajanja svih onih evropskih vrijednosti koje su u stvari ništa drugo nego univerzalne vrijednosti.

Stvara se jedna otvorena, demokratska politička zajednica koja je sazdana od moralnih pojedinaca i na osnovu njih ona je i moralna zajednica. Prije svega pojedinci se glasačkim pravom opredjeljuju za duhove i praktične izazove.

S druge strane, potrebno je napraviti analizu autoritarne politike koja je kao i demokratska politika legalna. Sociolog ističe da na moralnom planu autoritarna politika kod pojedinaca neposredno uključenih u političku vlast podstiče: poslušništvo, poltronstvo, karijerizam, amoralnost, nemoralnost, dok kod ostalih, skeptičnost, apatičnost i lukavstvo. Epitet nemoralnosti pripisuje autoritarnoj politici, jer ne posjeduje legitimitet autonomno-moralnih pojedinaca i grupa.

Kako bi demokratski politički sistem u XXI vijeku opstao, neophodno je da budemo Adlerov autonomno-moralni pojedinac koji „živeći slobodno među slobodnima ne bi nikom drugom priznao pravo da na njemu nešto poboljšava i mijenja i da se miješa u njegove maksime, a isto tako ne bi sebi dao pravo da drugima osporava pravo da budu kakvi jesu i kakvi hoće da budu, dobri ili loši”.²⁷

²⁵ Čupić, *n. d.*, str. 53.

²⁶ Čupić, *n. d.*, str. 53.

²⁷ Alfred Adler: *Poznavanje čovjeka*, Matica srpska, Novi Sad – Prosveta, Beograd 1984, str. 268.

Sociolog Čupić poručuje da se upravo na ovaj način „održava čovjekov humanistički potencijal, amoral kao duhovna tvorevina, regulativna ideja i specifični oblik kritičke vrijedonosne samosvijesti učvršćuje dostojanstvo i samopoštovanje pojedincu”.²⁸

Jako važan pojam koji je direktno povezan sa politikom i moralom jeste pojam moći. Nosioци moći su pojedinci i društvene grupe. Značajan elemenat moći jeste ubjeđivanje, a možda bi se modernijom terminologijom mogao upotrijebiti izraz lobiranje koji je sve više neophodan u vrtlogu globalizacijskih tokova koji dovode do promjena na karti svijeta. Da bismo uopšte mogli da posjedujemo moć, neophodno je da posjedujemo znanje, dostupnost informacija, tehničkih sredstava, kao i poznavanje tehnika ubjeđivanja. Moć znanja jeste važan instrument u jednom društvenom poretку. Kontrola društvenih normi jeste sredstvo koje učvršćuje moć. Odnosi se na pravne norme, moralne norme, religijske norme i običajne norme. Dva najvažnija principa moći jesu: dominacija i hijerarhija. Gdje je moć, normalno je da postoji i dominacija jer se ona njome manifestuje i potvrđuje. Hijerarhija vertikalno povezuje strukturu moći. U hijerarhijskom smislu odigrava se svojevrsna dijalektika unutrašnje dramatike moći. Ova dva principa su važna jer pokazuju veličinu, intenzitet, efikasnost, dejstvo, rezultate i mogućnosti moći.

Prema mišljenju sociologa Čupića, važno je sagledati funkcije koje moć u ekonomskom i političkom životu ima: funkcija održanja, funkcija stvaralaštva, funkcija pokretanja, integrativna funkcija, kontrolna funkcija, emocionalna funkcija, kompenzatorska funkcija i legitimacijska funkcija.

Takođe, važno je razumjeti suštinu onoga što u XXI vijeku smatramo pod demokratskim grupama.

To su prije svega otvorene grupe koje su uređene na principu saradnje i saglasnosti, uz poštovanje razlika i spontanosti. One su tolerantne iznutra i spolja. Njihovi programi i koncepti su fleksibilni, podložni izmjenama i dopunama. Demokratska procedura je razrađena i razuđena da bi na najmanju mjeru svela mogućnost manipulacije i prevare. Na djelu je kontrola koja se zasniva na dogovoru. Ono što predstavlja osnovu ovih grupa jesu sljedeće vrijedonosne karakteristike: razum, dijalog, racionalnost, tolerantnost i otvorenost. Podređivanje i identifikacija kod ovih grupa svedena je na najmanju mjeru. Ove grupe sagledavaju sve moguće pristupe i načine u realizaciji programa. Odlučuje se po principu sinteza, a ne jedinstva mišljenja. Još jedna jako važna komponenta, koja će uticati u budućnosti razvoja naše zemlje i njenog lakšeg integrisanja u evropske i evroatlantske strukture, a proističe iz prethodno navedenog jeste sistematičnost, tj. sistem. Iz ovoga proizilazi zaključak da demokratske grupe shvataju političku zajednicu kao pluralističku, a ne kao monističku.

Pluralizam omogućava slobodu pojedincima, a s tim u vezi i slobodu njihovog moralnog opredjeljenja.

²⁸ Čupić, *n. d.*, str. 57.

U političkim zajednicama posebno dolaze do izražaja moralne vrijednosti i norme koje su humanistički zasnovane. Za pluraliste osnovno pravo jeste pravo na različitost.

Sociolog Čupić zaključuje da je za pluralističku koncepciju politike bitno da je vodi udružena politička veličina i mudrost, a da sve one prirode koje teže da isključe jedna drugu „budu kako Platon izreče prisiljene da stanu u stranu”.²⁹

10. 3. ZAKLJUČAK

Pluralistička koncepcija politike bi trebalo da se stvara u crnogorskim gradovima koji će za 50 godina dostići visok stepen razvoja i integrisanosti, ukoliko njihove baze i dalje budu predstavljale simbiozu tradicionalnih i savremenih evropskih, a ujedno univerzalnih vrijednosti, u kojima će građani kao „moralni pojedinci” nastaviti da afirmišu posebnu ulogu svojih lokalnih zajednica, kako bi gradovi dobili posebnu odgovornost u razvijanju saradnje sa drugim evropskim gradovima i regijama.

Glavni grad, a po ugledu i na njega Prijestonica i 19 crnogorskih opština bi trebalo da stalno unapređuju poboljšanje kvaliteta administrativnih usluga koje bi se odnosile na brže, jednostavnije i efikasnije rješavanje različitih zahtjeva građana i društva u cjelini.

Prije svega, neophodno je da imaju efikasnu administraciju i kreativan menadžment radi što uspješnije integracije u EU, regionalne saradnje, tržišne ekonomije i sve brojnijih zahtjeva građana i njihovih asocijacija. Važno je da gradovi imaju sopstvene izvore finansiranja kako bi obezbijedili sopstvenu ulogu u efikasnijem obezbjeđivanju javnih usluga i jačanju održivog ekonomskog razvoja, a samim tim i bržu i efikasniju harmonizaciju lokalnih zakona sa propisima EU.

Ideja decentralizacije u ostvarivanju građanskih prava jeste kruna cijelog procesa pridruživanja Crne Gore EU. Decentralizacija će dovesti do prenosa određenih nadležnosti, posebno onih koje se odnose na razvoj kapaciteta i prava sa viših na niže nivoe vlasti tj. na Glavni grad i ostale lokalne samouprave u Crnoj Gori.

U centru dešavanja jesu procesi prekogranične saradnje koja doprinosi unapređenju životnog standarda stanovništva. Regionalna saradnja se poput vagona veže na lokomotivu – lokalnu saradnju, koja među društvenim partnerima i segmentima stanovništva širom međunarodnih granica promovise mir, a evropska politika ovu činjenicu posmatra kao evropski prioritet.

Poštovanje principa supsidijarnosti, stvaranje partnerstva i članstvo u mnogobrojnim organizacijama koje se bave pitanjima lokalne samouprave, među lokalnim nivoima u Crnoj Gori, više je nego neophodno.

Institucije EU primjenjuju princip supsidijarnosti, a nacionalni i lokalni parlamenti obezbjeđuju poštovanje tog principa. Poštovanje ovog evropskog principa omogućice građanima pravo da „učestvuju u vođenju javnih poslova” kao jednom od demokratskih principa koji važi u svim evropskim državama. Najneposrednije ostvarivanje ovog prava moguće je upravo na lokalnom nivou.

²⁹ Čupić, *n. d.*, str. 260.

Neophodno bi bilo donijeti strategije koje će biti napravljene u cilju stvaranja „lokalnih istarživačkih centara” kako bi se pospješio obrazovni sistem cijelog društva i time afirmisale sve one vrijednosti koje su navedene za pluralističku, demokratsku politiku, koja će u budućnosti biti politika XXI vijeka, i „najviše dobro”, zvijezda vodilja čovjeka toga vremena. Ova politika će počivati na sintezi starih, tradicionalnih i novih moderno-globalizacijskih vrijednosti.

Lokalne samouprave u procesima integracija pronaći će svoj ključ ukoliko se budu vodile Tokvilovim riječima „da je samouprava pravo građanina i da u državi bez razvijene samouprave, njen narod, ma koliko bio prosvijećen nikada neće biti prosvjetiteljski”. Upravo ovo bi trebalo da bude jedna od najvažnijih vrijednosti koju treba njegovati u procesima nepovratnih integracija.

Na kraju, osnov svih procesa integrisanja jednog sistema u drugi jesu reforme koje za američkog nobelovca Štiglica moraju biti politički održive, i ono na čemu insistira jeste strategija decentralizacije i kolektivna akcija koja obuhvata „sveobuhvatni razvojni okvir koji se zalaže za uključivanje i učešće naroda u procesima evolucije – uključujući eksperimentisanje na nacionalnom nivou, kao i zalaganje za korišćenje našeg znanja i iskustava u cilju usavršavanja pristupa transformaciji usmjerenoj odozdo naviješ”.

LITERATURA

- [1] Aristotel: *Nikomahova etika*, SNL: Zagreb 1982.
- [2] Bačić, A.: *Municipalna demokracija i europska perspektiva*, Zbornik radova, Pravni fakultet, Split 1996.
- [3] Beck, Urih: *Što je globalizacija? Zablude globalizma-odgovori na globalizaciju*, Biblioteka Novi poredak, Vizura, Zagreb 2003.
- [4] Dal, Robert: *Demokratija i njeni kritičari*, preveo sa engleskog Đurica Krstić, CID, Podgorica 1999.
- [5] Damjanović, Mijat: *Lokalna demokratija – stanje i perspektive*, Magna Agenda, Beograd 2001.
- [6] Damjanović, Mijat (kolektivni rad): *Uporedna iskustva lokalnih samouprava*, Magna Agenda, Beograd 2002.
- [7] Čupić, Čedomir: *Politika i zlo*, Čigoja štampa, Beograd 2001.
- [8] Grupa autora: *Lokalna samouprava – Reforma lokalne samouprave u Crnoj Gori*, Centar za toleranciju i dijalog-CTD, Podgorica 2003.
- [9] Grupa autora: *Pravo i evropske integracije*, Pravni fakultet, Podgorica 2005.
- [10] Ilić Gasmir, Gordana: *Reforme EU-Institucionalni aspekti*, Prometej, Beograd 2004.
- [11] Jonas, H.: *Princip odgovornosti*, IP „Veselin Masleša”, Sarajevo 1990.
- [12] Jovanović, N., Miroslav: *Evropske ekonomске integracije*, Prometej, Beograd 2004.
- [13] Kider, Rašvort: *Etičke dileme*, CID, Podgorica 2006.
- [14] Komšić, Jovan: *Principi evropskog regionalizma*, Philia, Novi Sad 2007.
- [15] Leković, Aleksandra: *Lokalna samouprava u Procesu stabilizacije i pridruživanja Crne Gore Evropskoj uniji* (magistarski rad), Podgorica 2009.
- [16] Leković, Ivan: *European Union Enlargement Process and Stabilisation and Association Process for Western Balkans Countries – Montenegro study case*, Lecce, ISUFI, 2007.
- [17] Locke, J.: *Pismo o toleranciji*, Mladost, Beograd, 1978.
- [18] Mil, Stjuart, Džon: *O slobodi*, Pravni fakultet, Beograd 1999.

-
- [19] Mišević, Tanja: *Pridruživanje EU*, ESPI institut, Beograd 2005.
- [20] *Parliament and democracy in the twenty first century*, Switzerland, Inter-Parliamentary Union, 2006.
- [21] Ristić, Života: *Etika i novac*, Čigoja štampa, Beograd 2004.
- [22] Tokvil, Aleksis: *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojadinovića, Sremski Karlovci – CID, Titograd 1990.
- [23] Tomović Šundić, Sonja: *Etika ljudskih prava*, Otvoreni kulturni forum, Cetinje 2009.
- [24] Tugendhat, Ernst: *Predavanje o etici*, preveo i priredio: Kiril Miladinov, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2003.
- [25] *Uvod u etiku* /priredio: Piter Singer; preveo sa engleskog: Slobodan Damjanović, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad 2004.
- [26] Puig, Luis, Marija: *Međunarodni parlamenti*, Aljoša Čampara, Sarajevo 2009.
- [27] *Values and Principles in European Union Foreign Policy*, edited by: Sonia Lucarelli and Ian Manners, Routledge, New York – USA 2006.

